

Список бібліографічних посилань

1. Мельник К. Ю. Загальна та спеціальна трудова правосуб'єктність працівників. *Форум права*. 2012. № 1. С. 617–624. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_95.pdf (дата звернення: 23.04.2018).
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 23.04.2018).
3. Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України : наказ МВС України від 09.02.2016 № 90 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16> (дата звернення: 23.04.2018).

Надійшла до редколегії 25.04.2018

УДК 37.09:623.44

Т. С. ВАЙДА,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ*

УРАХУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПОВЕДІНКОВИХ РИС ЗЛОЧИНЦІВ ЯК ЕФЕКТИВНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ТАКТИКИ ДІЙ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ І СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто типові ознаки акцентованих особливостей характеру особи правопорушника, визначено можливості впливу на них працівниками поліції при обранні тактики дій у складних умовах оперативно-службової та службово-бойової діяльності. Запропоновано шляхи вдосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти МВС України з урахуванням курсантами поведінкових рис злочинців.

Ключові слова: правоохоронці, оперативно-службова діяльність, поведінкові риси злочинців, тактика дій працівників поліції, удосконалення професійної підготовки, заклади вищої освіти.

Національна поліція України (далі – НПУ) як центральний орган виконавчої влади у відповідності до вимог закону України «Про Національну поліцію» виконує комплекс специфічних завдань щодо забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку та ін. [1]. Як свідчить статистика та практика роботи органів та підрозділів Національної поліції, у нашому суспільстві непоодинокими є випадки злочинних та хуліганських посягань на громадян, правоохоронців, публічний порядок, явища організованої групової злочинності тощо.

З метою протидії таким правопорушенням, ефективного виконання зазначених та інших фахових завдань працівники поліції повинні бути ґрунтовно підготовленими до різних життєвих й екстремальних ситуацій як з точки зору фізичної, так і психологічної та тактичної підготовки.

У зв'язку із підвищеною увагою суспільства до діяльності Національної поліції в сучасних умовах ставляться серйозні вимоги у відомчих закладах вищої освіти (далі – ЗВО) МВС України та в територіальних підрозділах поліції до методики проведення практичних (службових) занять з правоохоронцями. Це вимагає від науково-педагогічного складу пошуку ефективних педагогічних технологій, спрямованих на максимальне засвоєння всього арсеналу тактико-технічних дій та їх можливостей як складової фахової підготовки кожного правоохоронця [2, с. 3–18].

Аналіз публікацій з проблеми. При дослідженні проблеми нами опрацьовано ряд публікацій науковців і фахівців-практиків в галузі тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки: В. Плиска щодо основних засад формування у поліцейських стійкого психомоторного стану до зовнішніх проявів небезпеки; В. Горбачевського, А. Сачави стосовно вибору тактики дій працівників поліції в екстремальних ситуаціях; С. Максимова та О. Запорожанова щодо підготовки до дій в екстремальних ситуаціях засобами спеціальної фізичної підготовки та ін. За результатами узагальнення основних положень вищезазначених та інших робіт, на нашу думку, для успішного формування тактики дій сучасними працівникам поліції у боротьбі із злочинцями необхідно здійснювати підготовку правоохоронців таким чином, щоб її метою, в першу чергу на початковому етапі взаємодії з особою під час припинення вчинюваного правопорушення (проведення оперативних чи профілактичних заходів), було формування навичок оперативного розпізнавання та врахування поведінкових рис правопорушників.

Метою роботи є: 1) розгляд типових ознак акцентованих особливостей характеру особи правопорушника; 2) визначення можливостей впливу працівників поліції на них як ефективної умови при обранні тактики дій в складних умовах оперативно-службової та службово-бойової діяльності; 3) розробка шляхів удосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС України з врахуванням поведінкових рис злочинців.

Дослідження виконано у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи ОДУВС із проблеми «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний № 0116U006773).

Результати дослідження. Мотиви протиправної поведінки особи формуються протягом тривалого часу під впливом різних факторів, в тому числі й антисоціальних елементів (наприклад, членів злочинної групи). Суб'єкт з нестійким характером з появою в його житті дискомфорту, як правило, в більшій мірі піддається негативному впливу групи, діє у відповідності до існуючих обставин. Тому в рамках оперативної чи профілактичної роботи вміло спрямований правоохоронцями вплив на окремих осіб (підбурювачів, осіб, які сумніваються, тощо) дозволяє розрядити криміногенну обстановку, припинити масові безпорядки чи випадки групового хуліганства.

Зазвичай, групові злочини здійснюються під впливом та за участю всіх членів групи. Разом з тим, при формуванні тактики дій щодо припинення правопорушень варто пам'ятати, що окремий її суб'єкт може притримуватися інших позицій чи уявлень, які при систематичному підпорядкуванні волі (режиму) злочинної групи здатні привести до внутрішньої переорієнтації цінностей цієї особи. Тому для оперативних працівників у практичній діяльності важливо бачити групу не в цілому, а кожного індивіда в ній, враховувати несприятливі зміни в поведінці людини, які можуть виникнути при негативних переживаннях. В їх основі лежить незадоволеність якимись життєво важливими для людини потребами або конфлікт між цінностями.

До індивідуальних психологічних і психофізіологічних властивостей особи правопорушника, які впливають на мотивацію злочинної поведінки, відносять тип нервової системи, темперамент, характер, здібності, пам'ять, мислення, волю, психологічні аномалії і т. д., а також соціально-психологічні риси – недостатній інтелектуальний розвиток, невміння передбачувати наслідки своєї негативної поведінки, емоційна невірноваженість, відсутність навичок контролю та вмінь регулювання своєї поведінки в екстремальних умовах, легковажність, агресивність, грубість, мстивість, образливість, злопам'ятство, впертість, егоїзм, марносластво і т. д. [2, с. 85–100].

В екстремальних умовах працівник поліції не завжди має час та змогу для достатнього вивчення підозрюваної особи (оперативного діагностування особи), обмеженими є й можливості для встановлення тісного контакту з метою оперативного розкриття мотивів вчинення злочинних дій, пониження напруженості ситуації, яка утворилася в екстремальних умовах. Завчасне усунення цих перешкод дало б змогу відкоригувати тактику поведінки

правоохоронця, в протилежному випадку суб'єкт залишається поліцейським маловивченим, а можливість вплинути на нього з допомогою методів навіювання, переконання і т. д. – нереалізованою.

Однак розпізнавання акцентованих рис особистості правопорушника (індивідуальні якості, котрі характеризуються тенденцією до переходу в патологічний стан) в деякій мірі сприяє вирішенню зазначених проблем. Тим більше, що переважна частина злочинців характеризуються типовими поведінковими акцентами.

Як показує оперативна правоохоронна практика, пошук злочинця здійснюється в більшості випадків на підставі завчасно виявлених зовнішніх ознак (фотографії чи опису зовнішності особи свідками злочину). Знаючи хоча б одну з особливостей характеру злочинця (наприклад, швидко збуджується, агресивно проявляє гнів тощо), відносини та/або конфлікти всередині злочинної групи (наприклад, основні характерні риси окремих її членів, схильності кожного індивіда в групі, взаємовідносини між ними та характер зв'язку; наявність осіб, які потрапили в злочинну групу не за своєю волею – шантажем, загрозою, силою і т. д.) оперативний працівник при зустрічі з ним завчасно визначає тактику своєї поведінки [3, с. 58–60].

В умовах несподівано виниклої екстремальної ситуації поліцейському варто уточнити «почерк» групи злочинців, орієнтовні дані про них, про існування протиріч в діях та цілях правопорушників, а на основі цього намагатися конструктивно розвинути за можливості конфліктну ситуацію (наприклад, запропонувати лідеру відпустити осіб, які не причетні до злочину; попросити окремих членів злочинної групи (які не визначилися, знаходяться у протиріччі з іншими) не вчиняти жодних дій, при захопленні знаходитися в стороні тощо).

Працівникові поліції поведінку суб'єкта злочину можна діагностувати шляхом спостереження за його мімікою, інтонацією, жестикуляцією. У відповідності з цією інформацією правоохоронцю необхідно будувати тактику спілкування, визначати рівень контролю та проявляти пильність. Якщо особа нерішуча, у розмові трохи розтягує слова, це є ознакою того, що в її свідомості ще жевріють сумніви у необхідності майбутніх протиправних дій (наприклад, здійснювати насилля (крадіжку) чи ні). У цьому випадку дії працівника поліції повинні бути рішучими, впевненими. Разом з тим варто постійно контролювати поведінку суб'єкта злочину, робити так, щоб позбавити його підстав для нападу (спонукати припинити чинити опір), подавити його психіку (агресію) і цим самим підпорядкувати його в даній обстановці правоохоронцю [2, с. 85–100].

Здійснюючи підготовку до майбутньої зустрічі з правопорушником, поліцейському доцільно завчасно розробити тактику взаємодії (поведінки з ним) на основі відомих акцентованих особливостей його характеру. При цьому характерними вираженими ознаками особи злочинця можуть бути наступні (див. рис.1).

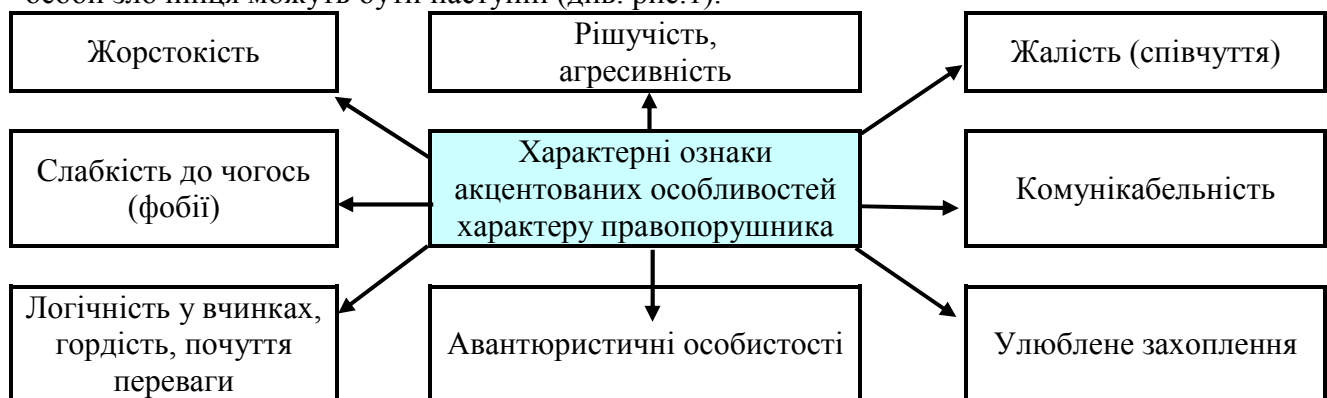

Рис. 1. Характерні ознаки акцентованих особливостей характеру правопорушника

Перш ніж ефективно впливати на правопорушника з допомогою тактичних прийомів, працівникам поліції необхідно навчитися виявляти в нього слабкі місця характеру (життєвих проблем, труднощів тощо). Потім, вміло використовуючи засоби зовнішнього впливу, можна

змінити ситуацію або створити сприятливі моменти для його затримання. Використовуючи напрацювання В. І. Плиски, наведемо основні ознаки акцентованих особливостей характеру правопорушників [2, с. 85–100].

Ознаки жорстокості: злочинець діє без коливань, необачно, здатний шантажувати, захоплювати слабких людей в якості заручників. Оперативні працівники поліції повинні враховувати в характері правопорушника не тільки наявність жорстокості, але і її природу (жорстокість усвідомлена, бездумна, вроджена (вихована соціальними умовами існування), проявляється тимчасово).

Ознаки рішучості: дії правопорушника прямолінійні, безповоротні, впертий, здатний на нестримні та неконтрольовані вчинки, жорстко контролює обстановку та ін.

Ознаки жалю (співчуття): ставлення до дітей, батьків, до добра і зла, відносини з людьми похилого віку, інвалідами тощо.

Ознаки комунікабельності: охочий до розмов, схильний до переговорів, йде на обговорення шляхів вирішення ситуації, що склалася, тощо.

Ознаки захопленості: яскраво виражені (фанатичні) захоплення технікою (автомобілями, зброєю, спортивними іграми, мистецтвом), пристрасть до азартних ігор, спиртного, жінок, гурманство чи обжерливість тощо.

Ознаки «слабких» природних реакцій: боязнь висоти, води, собак, змій, мишей, замішання від різкого шуму, світла і т. п., що викликає скутість в рухах, підсилює внутрішню напругу, притупляє увагу тощо.

Ознаки авантюричних особистостей: хитрі, верткі, але логічність дій і послідовність їх вчинків може бути порушена (призводить до грубих помилок); проявляють імпульсивні реакції на непередбачуваний поворот в подіях, не зважають на всі обставини. Особливість таких реакцій правопорушників полягає в усвідомленому прагненні до визначеної мети, хоча подальші їх дії можуть вчинятися неусвідомлено (йдуть на конфлікти з іншими громадянами, застосовують агресивно-емоційні реакції (обурення, чинення опору тощо), котрі спрямовані на загострення уваги навколишніх на «грубих», «нетактовних» діях працівників правоохоронних органів.

Ознаки гордості, почуття переваги: радикальні висловлювання, матеріальні вимоги, погрози вчинення дій, спрямованих на завдання значної шкоди приміщенням, транспорту, громадянам тощо.

Перш ніж на практиці працівникам поліції застосовувати визначені тактичні прийоми комунікації, необхідно на практичних заняттях в системі службової підготовки навчитися ідеально виконувати захисні дії, відрізнити у намірах «суб'єкта» протиправної дії (заякування) від життєво небезпечних (прямої загрози життю чи здоров'ю особи); вміти моделювати орієнтовні оперативно-службові ситуації, аналізувати доцільність застосування визначених впливів, визначати узгодженість в діях між правоохоронцями. При цьому науково-педагогічному складу ЗВО (викладачам, інструкторам підрозділів професійного навчання) з тактико-спеціальної чи спеціальної фізичної підготовки варто продумувати різноманітні нестандартні ходи, котрі можуть відволікати і навіть здивувати самих поліцейських – видавати «портрети злочинців» з їх своєрідною манерою поведінки, конкретизувати індивідуальні риси чи захоплення, на основі чого працівникам поліції необхідно оперативно розробити варіанти тактичних прийомів, за допомогою котрих вплив на злочинця з наступним його затриманням буде оптимальним [4, с. 283–284].

Висновки. Таким чином, на основі використання розглянутих вище відправних теоретичних положень (особистісних характеристик правопорушника) працівникам поліції необхідно вміти здійснювати вибір тактики дій з врахуванням вчинків та поведінки злочинців на різних етапах оперативно-службової діяльності: 1) до контакту з правоохоронцями, 2) в момент затримання правопорушника і 3) після затримання при проведенні досудового розслідування. Для цього правоохоронцям необхідно володіти комплексом професійно-психологічних та тактико-спеціальних знань і навичок, котрі сприятимуть перемозі над злочинцем найбільш простим та безпечним, часто неординарним способом, вміннями тактично перехитрити його, ставити в незручне становище тощо.

Для реалізації цієї мети працівник підрозділу Національної поліції за рівнем підготовленості має відповідати таким вимогам: 1) бути психічно стійким до зовнішніх проявів небезпеки; 2) вміти оперативно аналізувати обстановку, стан і поведінку правопорушників; 3) в рамках законодавства використовувати різноманітні тактичні прийоми, засоби індивідуального та фізичного впливу. При цьому намагатися одночасно своїми діями не викликати негативні емоції з боку навколишніх громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 03.03.2018).
2. Плиско В. И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. Киев : РИО МВД Украины, 1991. 128 с.
3. Вайда Т. С., Кузнецов О. І. Формування у майбутніх правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціальної фізичної підготовки) // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 лютого 2009 р.). Одеса : ОДУВС, 2009. С. 58–60.
4. Вайда Т. С., Кузнецов О. І. Інтелектуальний компонент стійкого психоемоційного стану правоохоронця до дії зовнішніх небезпек // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23 квіт. 2010 р.). Одеса : ОДУВС, 2010. С. 283–284.

Надійшла до редколегії 05.04.2018

УДК 159.9

О. О. ЄВДОКІМОВА,

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Аналіз помилок і промахів поліцейських у виконанні службових завдань доводить необхідність вдосконалення методів психологічної підготовки майбутніх правоохоронців до фрустраційного і стресогенного впливу екстремальних ситуацій професійної діяльності.

Ключові слова: психологічна стійкість, стрес, фрустрація, психологічна підготовка, службова діяльність.

Професійна діяльність працівників поліції характеризується такими ситуаціями, для яких притаманна несподіваність, тривалість та інтенсивність впливу несприятливих чинників навколишнього середовища, а іноді наявність загрози самому життю. Ситуації такі називають екстремальними, тому що вони виходять за межі звичайних. Екстремальними (від лат. *extremum* – граничний, крайній) називають ситуації, які вимагають від людини подолання значних перешкод, зобов'язують її до повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб впоратися з ними і виконати службові завдання. В останні роки спостерігається тенденція до підвищення екстремальності діяльності поліції, пов'язана із збільшенням терористичних актів, бойовими діями на сході країни, затриманнями злочинців, звільненнями заручників, більш частим застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку при проведенні масових заходів тощо. Результати досліджень психологів показують, що такі фактори, як ненормований робочий день, постійний контакт з асоціальними елементами, необхідність повної віддачі психічних і фізичних сил при припиненні злочинів значно знижують функціональні резерви організму, аж до їх повного виснаження.